KLASİK DÖNEM VİYOLA KONÇERTOLARI

Nezih DİKİCİGİLLER
(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, 2007

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZÜ

KLASİK DÖNEM VİYOLA KONÇERTOLARI

Nezih Dikicigiller
Müzik Anasanat Dalı
Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şubat 2007
Danışman: Yrd. Doç. Burcu Evren TUNCA

Bu çalışma Klasik Dönem'i hazırlayan akımların müziğe olan etkisini ve değişimini anlatmakta, Klasik Dönem bestecileri ve viyola konçertoları hakkında bilgi içermektedir.

ABSTRACT

This study includes the effects of trends, which prepared the Classical Period, on music and contains information about Classical Period Composers and Viola Concertos.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Nezih DİKİCİGİLLER'in "**Klasik Dönem Viyola Konçertoları"** başlıklı tezi …/…/2007 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeler uyarınca, Müzik Anasaat Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Adı-Soyadı		**İmza**
Üye (Tez Danışmanı)	: Yrd.Doç. Burcu Evren TUNCA	…….
Üye	:	…….
Üye	:	…….
Üye	:	…….
Üye	:	…….

Prof. Dr. Nurhan AYDIN
Enstitü Müdürü

ÖZGEÇMİŞ

Nezih DİKİCİGİLLER

Müzik Anasanat Dalı

Yüksek Lisans

Eğitim

Ls	2000	Anadolu Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Yaylı Çalgılar Anasanat Dalı Viyola Sanat Dalı
Lise	1996	Anadolu Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Yaylı Çalgılar Anasanat Dalı Viyola Sanat Dalı

İş

2003-	Viyola Sanatçısı, Eskişehir Büyükşehir Belediyesi Senfoni Orkestrası

Kişisel Bilgiler

Doğum Yeri/Yılı: Ankara, 21.09.1979 **Cinsiyet**: Erkek **Yabancı Dil**: İngilizce

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZ ii
ABSTRACT iii
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI iv
ÖZGEÇMİŞ v
GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

KLASİK DÖNEM

1. KLASİK ÇAĞI HAZIRLAYAN AKIMLAR 3

1.1. Rokoko 3

1.2. Fırtına ve Gerilim 4

1.3. Mannheim Okulu 4

1.4. Aydınlanma 5

1.5. Viyana Klasikleri 5

2. KLASİK DÖNEMDE MÜZİK BİÇİMLERİ 7

2.1. Klasik Dönemde Konçerto 8

3. KLASİK DÖNEMDE VİYOLANIN GELİŞİMİ 9

İKİNCİ BÖLÜM

WOLFGANG AMADEUS MOZART

1. JOHANN CHRISTIAN BACH 11

1.1. Henry (Gustave) Casadesus 12

1.2. Viyola Konçertosu, Do Minör 13

2. CARL PHILIPP STAMITZ 14

2.1 Viyola Konçertosu No:1 Re Majör 15

2.2 Viyola Konçertosu No:2 Re Majör 17

2.3 Viyola Konçertosu No.3 Re Majör 18

3. FRANZ ANTON HOFFMEISTER.....18

3.1 Viyola Konçertosu No: 1 Re Majör.....19

3.2 Viyola Konçertosu No: 2 Si Bemol Majör 20

4. ALESSANDRO ROLLA.....21

4.1 Viyola Konçertosu, Mi Bemol Majör 21

5. JOSEPH SCHUBERT.....22

5.1 Viyola Konçertosu Do Majör.....22

6. CARL FRIEDRICH ZELTER.....23

6.1 Viyola Konçertosu Mi Bemol Majör.....24

7. JOHANN NEPOMUK HUMMEL.....25

7.1 Viyola ve Orkestra için Potpuri Sol Minör Op. 94 "Fantasia" 27

SONUÇ 28

EKLER 29

KAYNAKÇA.....31

GİRİŞ

Klasik Dönem viyola konçertoları viyola repertuarının en önemli eserleri arasında yer almaktadır. 18. yüzyılda gelişme gösteren orkestracılık ve çalgı tekniği, enstrümana büyük yenilikler ve gelişmeler sağlamıştır. Mannheim Okulu'nun ikinci kuşak bestecilerinden Carl Stamitz, dönemin viyola virtüözü olarak enstrümanın tanınmasında büyük rol oynamıştır.

Yine bu dönemde viyola, keman ve viyolonselin yerine alternatif olarak da kullanılmıştır. Klasik Dönemde birçok besteci viyola için konçertolar yazmıştır. Bu bestecilere Johann Christian Bach, Franz Anton Hoffmeister, Johann Nepomuk Hummel, Alessandro Rolla, Joseph Schubert, Carl Philipp Stamitz ve Carl Friedrich Zelter örnek olarak gösterilebilir.

Çalışmanın birinci bölümünde, Klasik Dönem ve müzikal formları, viyolanın gelişim süreci ve kullanım alanları incelenmektedir.

İkinci bölümde viyola için yazılmış konçertolar ve bestecileri incelenmiş, günümüzde daha çok viyola konçertosu ile tanınabilmiş besteciler anlatılmaktadır. Besteciler doğum sırasına göre sıralanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KLASİK DÖNEM

Müzik tarihine genel olarak bakıldığında, Alman Besteci Johann Sebastian Bach (1685-1750)'ın ölüm tarihi olan 1750'den başlayarak 1800'lerin başına kadar süren dönem, klasik çağ olarak tanımlanmaktadır. Klasik çağ, operada Christoph Willibald Gluck (1714-1787)'un devrimi, Joseph Haydn (1732-1809), Wolfgang Amadeus Mozart (1756-1791) ve genç Ludwig van Beethoven (1770-1827)'ın müziğe sundukları yeni solukla tanınır. Orkestra ailesinin kurulduğu, senfonik yapıtların filizlendiği, piyanonun sesini duyurmaya başladığı, müzik yapısında dengenin, biçimin iyice sağlamlaştığı; sonatın, kuartetin yalın bir anlatımla geniş halk kitlelerine seslendiği ve her zaman geçerli olan müziğin bestelendiği çağdır.

Klasizim; eski Yunan ve Roma sanatındaki özellik ve incelikleri, klasik değerleri örnek alıp hiçbir zaman güncelliğini yitirmeyen eserler ortaya çıkarmak anlamına gelmektedir. 18. yüzyıl Klasik Dönem sanatçıları, Rönesans'ta olduğu gibi eski Yunan ve Roma eserlerine yönelmişler, o değerleri kendilerine ölçüt almışlar, eşsizliğini ve güncelliğini yıllarca kaybetmeyecek "Klasikleşmiş" eserler ortaya çıkarmışlardır. Müzikte klasik sözcüğü bir anlamda, "hafif müzik" dışında kalan müzikleri kapsar. Hafif müziğin belli zaman popüler olup daha sonra popülerliğini kaybetmesi, köklü müziğin, klasik sözcüğüyle adlandırılmasına sebep olmuştur.

1. KLASİK DÖNEMİ HAZIRLAYAN AKIMLAR

Gelişimini yaklaşık 100 yıl süren bir zaman aralığı içerisinde tamamlayan Klasik Dönem, bu süre içinde birbirinden farklı gelişmeler ve akımlar yaşamıştır. Bütünün birer parçasını oluşturan akımlar: *Rokoko***,** Fırtına ve Gerilim (Sturm und Drang), Mannheim Okulu ve Aydınlanma (Rönesans) akımlarıdır.

1.1. Rokoko

Rokoko, özünde, saray sanatının çökmeye başlamasıyla onun yerini alan zengin sınıfın beğenisini yansıtmaktadır. *Rokoko*, daha pahalı ve değerli, daha parlak, şen ve keyfince davranan bir sanat durumuna gelirken, duygusallık, incelik, yumuşaklık ve tinsellik kazanmıştır. Saf bir "sanat için sanat" anlayışını geliştirmiştir.

Genelde, 17. yüzyıl ile 18. yüzyılın ilk yarısı, Klasik Dönem'e kadar olan süreç "Barok Dönem" olarak adlandırılmasına karşın, Barok ile *Rokoko* arasındaki sanat anlayışının ayrımları oldukça değişiktir. *Rokoko*'da renk ve ifade farkları, Barok Dönem'in belirgin ve kalın çizgisine yeğlenmiş, duygusallık ve duyumsallık öne çıkmış, *Rokoko* sanatının güzelliğe duyumcu açıdan yaklaşması, yapmacıklı olmakla birlikte hüner gerektiren müziksel zarif anlatımı, bazı yönlerden 19. yüzyılın romantizminden çok daha gerçek ve içtendir. Çünkü bu sanat isteğe uyarak ya da önceden programlanarak yapılmamış, dinlenmek ve zevk duymak için sanata sığınan yorgun, edilgin bir toplumun doğal davranışıyla şekillenmiştir. *Rokoko* gerçekten güzellik ilkesinin kesin olarak egemen olduğu bir beğeni kültürünün son evresi, "güzel"in ve "sanatsal olan"ın eşanlamda tutulduğu son üsluptur.

Akımın önde gelen bestecileri François Couperin (1668-1733), ve Jean-Phillippe Rameau (1683-1764)'dur. Johann Christian Bach (1735-1782) *Rokoko* stilini oda müziği eserlerinde kullanmış, Mozart'ın ilk dönem senfonileri *Rokoko* stilinde yazılmıştır.

1.2. Fırtına ve Gerilim

Almanların kendilerine özgü müzik stilleri, Klasik Dönem'le birlikte gelişir. Alman edebiyatında, adını Friedrich Maxmilian Klinger (1752-1831)'in romanından alan Fırtına ve Gerilim (Sturm und Drang) akımı 1770'lerin derin duyarlılığını simgelemektedir. Müzikte Almanların biçimi, bir anlamda Fransızların yapay, süslemelerle işlenmiş *Rokoko*'suna başkaldırır. Süslü değil, yalın hatta kabadır. Başta Haydn'ın 35, 38, 39 ve 59 numaralı senfonileri olmak üzere, Carl Philipp Emanuel Bach (1714-1788), Johann Stamitz (1717-1757) ve Christian Cannabich (1731-1798)'in yapıtları bu dönemin tipik örnekleridir.

1.3. Mannheim Okulu

1742'de, Güneybatı Almanya'nın Palatinate eyaletinin başına Carl Theador geçer. Yörenin merkezi Mannheim'dır. Sarayına zamanın en ünlü besteci ve yorumcularını toplar. Müzik tarihinde Mannheim Okulu olarak anılan stil, bu çevrenin müzik etkinliklerinden doğmuştur. Mannheim orkestrasının kurucusu, Bohemyalı besteci ve kemancı Johann Stamitz'tir. Mannheim'daki orkestra üyelerini seçmekle görevlendirilmiştir. Stamitz daha 40 yaşına varmadan ölür ama ardında zamanın tüm bestecilerini etkileyecek ve senfoni biçimini yeniçağa sunacak bir orkestra geleneği bırakır. Bu orkestra, tarihte ilk kez yaylı ve üfleme çalgıları bir araya getirir. Avrupa'nın her köşesinden müzisyenler gelip Mannheim Orkestrası'nın *Sonoritesine*[1] ve ses dinamiğindeki ustalığına hayran kalmışlardır. Mannheim Orkestrası'nın müzik tarihindeki yerini almasını sağlayan diğer üyeleri: Johann Stamitz'in büyük oğlu Carl Stamitz, Xavier Richter (1709-1789) ve Christian Cannabich'tir. Mannheim'lı bestecilerin senfonik yapıtları, Haydn-Mozart stilinin hazırlık evresidir.

[1] Sonorite (Fransızca): Derinlikli, dolu, dolgun ses.

1.4. Aydınlanma

18. yüzyılın en önemli akımı Aydınlanma (Rönesans) akımıdır. Bu dönemde kilisenin yapaylığına karşı bir ayaklanma başlar. Dinde doğallık önem kazanır. Aydınlanmanın havası, dünyasal, deneysel, özgürlükçü, eşitlikçi, pratik ve ilericidir. Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi ve Anayasası'nın ilanı, çağın sonundaki Fransız Devrimi, bu dönemin önemli toplumsal olaylarıdır. Bilimsel buluşlar, endüstri devrimi ve doğallığa övgü, orta sınıfın doğması, sanatı da yeni bir çağa yöneltecektir.

O zamana kadar soyluların saraylarında gerçekleşen konserler, geniş konser salonlarında verilen halk konserlerine dönüşmüştür. Amatör müzikçiler bu seslendirmelerde yer almaya başlamış ve müzik yalınlaşmıştır. 18. yüzyılın sonundaki kuramcılara göre müzik, uyumlu seslerle duyguları kamçılayan ve herhangi bir kalıbı örnek almaksızın, kendi doğal akışı içinde güzel olan bir sanat dalıdır. Hiçbir zaman aşırı süsleme, ya da şaşırtmaca yoluyla değil, duygularına doğrudan seslenerek dinleyiciyi coşturmayı amaçlamıştır. Aydınlanma felsefesi, klasik dönemin büyük bestecileri Haydn ve Mozart'ı hazırlamıştır.

1.5. Viyana Klasikleri

Avrupa kültürü, müziğin yaratıcı gücünde özgür bir nitelik bulmuş, bu yaratıcı gücün çekirdeği, 18. yüzyılın eşsiz ve dahi müzik yeteneklerinin toplamında belirlenmiş ve "Viyana Klasikleri" kavramını oluşturmuştur.

"Viyana Klasikleri" 18. yüzyılın sonlarında Avrupa müzik kültürünün yaratıcı gücünü temsil eden Mozart ve Beethoven'la birlikte Haydn, tarihsel bir dönemeç oluşturmuşlardır. Dönemin bu en önemli üç bestecisini hazırlayan ortam şöyle özetlenebilir: Orta sınıf büyümektedir, orta sınıfın yalın dansları, yalın ezgileri kısa ve kolay akılda kalan müziği klasik çağ bestecilerinin eserlerinde önemli yer tutmalıdır.

Barok dönemin son iki büyük temsilcisi Bach ve Handel (1685-1759) gibi, klasik dönemde de Haydn ve Mozart klasisizmin sınırlarını genişleterek müziği sonuna kadar insanlaştırmayı ve tinselleştirmeyi başarmışlardır.

Ancak, kişilik olarak bu iki besteci farklı yapıdadır. Mozart küçük yaşta olgun bir besteci kimliğine yükselmiş çocuk ruhlu, virtüoz piyanist, dört dörtlük bir opera bestecisi, bir dahi; yaşamın pratiğinde ise çaresiz kalan bir kişiliktir. Haydn ise kendini özenle yetiştirmiş, sabırlı ve ısrarlı bir işçi, alçakgönüllü ama büyük bir şef olmakla beraber "vitüöz" değildir.

İnsan ilişkilerinde dikkatli ve tutarlı olan Haydn, bir soylunun hizmetinde mutlu bir biçimde yaşamış son ünlü bestecidir. Burada "bir soylunun hizmetinde" nitelemesini kullanırken kastedilen, 18. yüzyılın ikinci yarısında kültürel ve sanatsal yaşamda rolü olan Avusturya ve Alman soylularıdır. Prenslikler, şatolarındaki özel orkestralarıyla, bestecileriyle üst düzey bir müzik ortamına olanak açmışlardır. Soyluların malikanelerinde gelişen bu "sanat odakları", Avusturya halkının genel tarihsel, uyumlu, dengeli ve ılıman kültür ortamıyla birleşince, Gluck'tan, Haydn, Mozart ve Beethoven'a uzanan "Viyana Klasik Müzik Okulu" süreci uygun bir ortam bulmuştur. Beethoven, sanatında Mannheim Okulu'ndan başlayarak Haydn ve Mozart'ın devamı olmuş, daha sonraları belirli bir sınıf ve topluluğa yönelen klasik ve *Rokoko* tarzlarından sistemli bir şekilde sıyrılmış, müzik sanatını sınıftan kurtarmaya çalışmıştır.

2. KLASİK DÖNEM'DE MÜZİK BİÇİMLERİ

18. yüzyılın ortalarındaki önemli sanat merkezleri, Mannheim, Viyana ve Berlin'dir. Mannheim'de Johann Stamitz tarafından kurulan orkestra, tüm Avrupa'ya yeni ufuklar açar. Johann Gottlieb Graun **(**1703-1784) ve Carl Philipp Emanuel Bach, Berlin çevresinin en önemli bestecileridir. Londra'da Johann Christian Bach, 1764-1765'te senfonilerin ünlü bestecisi olmuştur; aynı zamanda yeni bulunan piyanoyu ilk kez halk önünde çalarak tanıtmakta; piyano için sonatlar, konçertolar yazmaktadır.

Klasik dönemde en fazla gelişme gösteren form sonat ve senfoni formudur. Erken klasik dönemde sonat ve senfoni formu, üç bölümden oluşmuş, Haydn ve Mozart'la beraber, dört bölümlü gelişken formunu almıştır. Üç bölümlü erken klasik dönem sonat formu hızlı-ağır-hızlı temposunda, dört bölümlü halinde ise üçüncü bolüm *Menuet*[2] olarak yazılmıştır. Bu yeni yapısıyla yaylı çalgılar dörtlüsünün, daha da önemlisi, senfoninin "temel biçim"i durumuna gelmiştir.

18. yüzyıl senfoni orkestraları bugünkü senfoni orkestralarına göre çok daha küçüktür. 1760-1780 yılları arasında, Haydn'ın orkestrasında sadece 25 müzisyen yer almış, bu topluluk yaylı çalgılar, bir flüt, iki obua, iki fagot, iki korno ve bir klavsenden oluşmuştur. 1780 yılında bile, Viyana'da bir orkestrada 35'ten fazla orkestra üyesi yoktur.

Klasik dönem müzik biçimleri arasında, senfoni kadar önemli bir biçim de iki keman bir viyola bir viyolonsel için yazılan yaylı çalgılar dörtlüsü'dür. Yazılan dörtlüler, yaylı çalgılar dörtlüsü için "sonat" yerine geçmiş, çalgı tekniği konusunda yenilikler getirmiştir.

Operada daha geniş halk kitlelerine seslenmek amaçlanmış, Gluck ve Mozart'ın yapıtlarıyla bu biçime de yeni bir boyut kazandırılmıştır.

---

[2]Menuet: Kökleri Rönesans dönemine uzanan, orta hızda, üç zamanlı bir Fransız saray dansı.

2.1. Klasik Dönem' de Konçerto

Konçerto, solo çalgı ile orkestranın diyaloğu, müzik düşüncelerinin karşılıklı irdelenmesi, soru ve cevapları, zıtlıklar ve onayları, coşkulu bir müzikal tartışmayı içerir. Başlangıçta çalgı müziği değil, bir ses formu olan konçerto, çalgı müziğinde ilk olarak 17. yüzyılın ikinci yarısında *Concerto Grosso*[3] biçimiyle gerçekleşmiştir. Tek temalı bu biçimin önde gelen örnekleri, Alessandro Stradella (1639-1682), Arcangelo Corelli (1653-1713) ve Antonio Lucio Vivaldi (1678-1741)'nin 1700 yılı dolaylarında yazdığı *Concerto Grosso*'lardır. Johann Sebastian Bach'ın ünlü "Brandenburg Konçertoları" ise solo grubu ile orkestranın birleştiği bu formun doruktaki eserleri arasındadır. Ancak söz konusu dönemde, özellikle Giuseppe Torelli (1658-1709)'nin bir solo çalgı ve orkestra için yazmış olduğu konçertolar da ön plana çıkmıştır. J. S. Bach'ın solo çembalo ve orkestra için yazdığı ilk eserleri 1709 tarihini taşır. A. Vivaldi'nin 1712'de basılmış olan Op. 3 numaralı konçertoları üç bölümlü; ortadaki ağır bölüm sürekli bas akorlarıyla doğaçlama özelliği taşımaktadır. J. S. Bach, A. Vivaldi'nin bu tür konçertolarını incelemek amacıyla birkaç örneğini çembalo ve orga uyarlamıştır.

Klasik dönemde önemli gelişme gösteren senfoni olgusu Barok Dönemin *Concerto Grosso*'sunu kısa sürede unutturmuştur. Eski biçimin *tutti-soli* kontrastına karşı klasikler, solist-orkestra kontrastını yeğlemişlerdir. Klasizim, iki temalı yapısıyla solistin durumunu orkestrayla güçlendirmiştir. Eskiden doğaçlama çalınan kadans, bu dönemle birlikte nota ile çalınmaya başlanmış, soliste ustalığını serbestçe gösterme olanağı sunmuştur.

Klasik konçertoda *Menuet* ya da *Scherzo*[4] kaldırılmış, form sonat formuyla aynı olmuş, böylelikle konçerto köken olarak Barok çağın İtalyan uvertürü olan *Sinfonia*'ya[5] bağlanmış, üç bölüme indirilmiştir.

---

[3]Concerto Grosso (Geniş Konçerto): Solistler grubu ile orkestranın diyaloğu üzerine kurulmuş Barok Dönem sonat formuna göre yazılmış konçerto.

[4]Scherzo: Şakalı, esprili parça.18.yüzyılda çok bölümlü parçalarda yer alan bir bölüm.

[5]Sinfonia: Klasik senfoni formu öncesinde İtalya' da gelişmeye başlayan çalgı müziği çeşidi.

"Erken-klasik" besteciler için trompet, obua, viyolonsel, flüt ya da viyola eşdeğerdedir. Orgu ve klavseni konçertoya solist enstrüman olarak sokmuş olan Alman ekolü, ortaya yeni çıkan piyanoyu ve klavyeli enstrümanları ön plana çıkarmıştır. Haydn'ın 20 klavsen konçertosu yanında dokuz keman, altı viyolonsel, beş lir, bir trompet; Mozart'ın ise 20'den fazla piyano konçertosu, altı keman, bir obua, iki flüt, bir arp ve flüt, iki fagot, dört korno ve bir klarnet konçertosu olmak üzere 50 konçertosunun 12'sini çeşitli enstrümanlar için yazmıştır. Bu dönemde piyano, keman ile birlikte yüzyıl boyunca bestecilerin favori enstrümanı olmuştur.

Klasik dönemde solo konçertonun yanı sıra ikili ve üçlü solo çalgının yer aldığı *Senfoni Concertant*'lar yazılmıştır. *Senfoni Konçertant* form olarak konçertoya *Concerto Grosso'*dan daha çok benzemektedir. Burada küçük bir grup, daha büyük bir grubun karşısında değildir. Tek solist yerine bir grup solist orkestra ile diyalog yapar. Replik oyunları ve tekrarlarla, geleneksel üç bölüm, gelişir ve büyür. Konçertonun yapı öğelerini çalgılara özenle paylaştıran Mozart'ın keman ve viyola için *Senfoni Concertant*'ı, Beethoven'ın piyano, keman ve viyolonsel için üçlü konçertosu bu biçimin en önemli örneklerindendir.

3. KLASİK DÖNEM' DE VİYOLANIN GELİŞİMİ

18. yüzyılın başlarına kadar viyola, besteciler tarafından solist enstrüman olarak görülmemiştir. Enstrüman yapımcıları enstrümanın boyu ve uzunluğu ile tonunu bağdaştıramamışlardır. Bunda kısmen çalgıcının kol uzunluğu da etken olmuştur. Küçük besteler dışında viyola repertuarı genişletilememiştir. Solist müzisyenler enstrümandaki noksanı enstrümanın tonunda ve *Sonorite*'sinde görmüşler, viyolaya göre kemanı ve viyolonseli daha çok tercih etmişlerdir.

Orkestraların değişen standartları ve değişen müzikal yaklaşımlar viyolanın eksikliklerini orantılamış, özellikle Carl Philippe Stamitz gibi besteci-virtüöz kişiler bunda etken olmuştur. Mannheim Orkestrası'nın ışıltısı ve çalışmaları Avrupa da ünlü olmuşken, Stamitz, Mannheim Orkestrası ile senfoniler sergilerken orkestra alt partilerinin daha fazla zenginleştirilebileceği dikkatini çekmiştir ve yalnızda değildir.

W. A. Mozart'da oda müziği eserlerinde viyolaya önem vermeye başlamış, bestelediği *Senfoni Concertant* ile viyolanın ses renginin kemanla olan kontrastından faydalanmıştır.

Dönemin, viyola konçertoları ün yapmış diğer bestecilerine Johann Christian Bach, Franz Anton Hoffmeister, Johann Nepomuk Hummel, Alessandro Rolla, Joseph Schubert ve Carl Friedrich Zelter örnek olarak gösterilebilir.

İKİNCİ BÖLÜM

KLASİK DÖNEM VİYOLA KONÇERTOLARI

1. JOHANN CHRISTIAN BACH

Orijinal parçaların gizemliliğinin, müziğin kendisine hiçbir şekilde zarar vermediği günümüzde pek fazla savunulan bir tezdir. Bugün şarkısal melodileriyle, hiç kaybolmayan canlılığıyla, Casadesus'un viyola için tekrardan yapılandırılmış olduğu Do Minör Konçerto'su, Johann Christian Bach ismi altında, kendi çağının en hayran olunan çalışmalarından biridir.

Gelmiş geçmiş en büyük müzisyen ailelerinden olan Bach ailesinin ikinci jenerasyon üyelerinden olan Johann Christian Bach 1735 yılında Leipzig'de doğmuştur. Ağabeyi Carl Philipp Emmanuel Bach gibi, Johann Christian Bach da, duygu ve coşkunluğu ön plana getiren yapıtlar vermiştir.

Babası öldüğü zaman 15 yaşında olan Christian Bach, Berlin'e giderek ağabeyi Emmanuel Bach'ın yanına yerleşmiş, ondan müzik dersleri almıştır. Dört yıl sonra İtalya'ya gitmiş ve Milano'da Kont Antonio Litta'nın müzik yönetmeni olmustur. Bestecilik öğrenimini Padre Martini (1706-1784)'den aldığı derslerle tamamlayan Christian Bach, 1762'de Napoli'de bir operasını sahneledikten sonra, aynı yıl İngiltere'ye yerleşmiştir. Müzik tarihine "Milano'lu Bach", ya da "Londra'lı Bach" olarak geçmesi bu nedenledir. Tarihçiler, yaşayış biçimi açısından babası Johann Sebastian Bach'a hiç benzemediğini vurgulamıştır. İtalyanların yaşam tarzına hızlı uyum sağlamış, Alman ve Protestan dünyasının en büyük müzisyeninin oğlu, Katolik'liği seçmiştir. Milano Katedrali'nde orgculuk yapmış İtalyan opera bestecisi olarak tanınmıştır. Almanya'dan hiç çıkmamış hatta Saksonya'dan kısa bir süre ayrılmış, gezmeyi hiç sevmeyen bir babanın oğlu olmasına rağmen, kısa bir süre sonra ikinci vatan olarak seçtiği İtalya'dan sıkılıp Londra'ya gitmiştir. Milano'lu Bach, Londra'lı Bach olmuş,

Kraliçe Charlotte Sophia (1744-1818)'nın müzik öğretmenliğine getirilmiştir. Ancak yaşamında bağlandığı şeylerin başında ne opera yazmak ne de müzik öğretmenliği yapmak vardır. Christian Bach için en başta halk konserleri gelmektedir. Böylece kısa bir süre içinde bu konserlerin gözdesi olmuştur. "Bu son vatanım" dediği İngiltere'de yirmi yıl yaşadıktan sonra 1 Ocak 1782'de İngiltere'de ölmüştür.

1.1. Henry (Gustave) Casadesus

Besteci, viyola ve Viola d'amore icracısı, Francis Casadesus'un kardeşi, Henry Casadesus 30 Eylül 1879'da Paris' te doğmuştur. 1901'de Saint- Seans (1835-1921)'ın iş birliğiyle 1939'a kadar konser organizasyonlarını yapan *The Societe ded Instruments Ancies* Casadesus'u kurmuştur. Liege'de ve Paris'teki Gaite-Lyrique tiyatro operalarını yönetmesinin yanında özellikle Amerika'da müzik elçisi olarak tanınmıştır. Yayınlanmış opera, bale, şarkı ve Viola d'amore eserleri üstünde bilimsel çalışmalar yapmıştır. Casadesus üçüncü yüzyıl ile 18. yüzyıl bestecilerine ait olduğu iddia edilen parçaları ortaya çıkarmak için abisi Francis ile çalışmalar yapmış ama eserlerin stilinden bu çalışmaların kardeşlerin çalışmaları olduğu ortaya çıkmıştır. Üstelik bu iddialar aile tarafından inkar edilmemiştir. Özellikle üç eserdeki calismalar üst düzeydedir. Mozart'a ithaf edilen Re Majör Keman Konçertosu, J. C. Bach tarafından Do Minör'de yazılan çello konçertosu ve Handel tarafından yazılan Si Minör Viyola Konçertosu. Onun tarafından toplanan nadir enstrümanlar Boston'da bulun koleksiyonun içindedir. Henry Casadesus 68 yaşında 31 Mayıs 1947'de Paris'te ölmüştür.

1.2. Viyola Konçertosu, Do Minör

J. S. Bach viyola konçertosu 1755 yılında viyolonsel için yazılmış daha sonra Henry Casadesus tarafından 1947 yılında viyolaya uyarlanmıştır. Eser üç bölümden oluşur. Bölümler: *Allegro molto maestoso*, *Adagio molto* espressivo ve *Allegro molto energico*'dur.

19. yüzyılın başlarından beri viyola, solistik enstrüman olarak bilinerek popülaritesi oldukça fazla artan keman tarafından gölgede bırakılmıştır. Bu gerçek günümüze ulaşan az sayıdaki solo konçertodan da ortaya çıkmaktadır. Viyola için bestelenen konser eserlerinin noksanlığı Casadesus kardeşleri harekete geçirmiş ve bu Fransız müzisyen ailenin üyeleri, enstrümana konser salonlarındaki eski itibarını geri vermek için eski dönem bestecileri tarafından yazılan ve unutulan eserleri ortaya çıkarma çabası içine girmişlerdir. Bu süreçte viyola ile beraber diğer enstrümanlara karşı ilgi duydukları da bilinmektedir.

1916'da Henry Casadesus göze çarpan bir viyola icracısıdır. Johann Christian Bach tarafından klavsen eşliğinde başlangıç olarak, parça parça bıraktığı Do Minör Viyolonsel Konçertosunu uyumlu hale getirmiş ve tekrardan yapılandırmayı başarmıştır. Ağabeyi Francis Casadesus, solo viyolonsel'in orkestra düzenlemesini üstlenirken Henry Casadesus solo keman'a alternatif olarak viyola partisi düzenlemiştir. Çalışma Salabert firması tarafından 1947'de yayınlanıncaya kadar ortaya çıkmamıştır. Bu baskı çalışmanın kaynak bilgilerinden yoksundur. Bu sebepten dolayı Casadesus'un sahte viyola eserini kendi çalışması yaparak güçlendirmiş olduğu şüphelerini arttırmıştır. 1963'te bu şüphe Casadesus'un dul eşi tarafından tasdik edilmiştir. 1967'de Walter Lebermann tarafından yapılan eserin Klasik Dönem'e ait olup olmadığını inceleyen stilistik bir çalışmada, oluşturulan bu viyola konçertosunun Johann Christian Bach'ın enstrümantal stili ile az bir ilişkisi olduğunu ortaya çıkmıştır.

Eserin üslup ve özellikle göze çarpan bir şekilde hareketin içindeki motiflerin homojen tarzı, hareketlerin dışındaki dönüşsel temaların tekrarı bize kesinlikle Londra'lı Bach'ın zamanından elde edilmediği fikrini vermiştir. Sonuç olarak, konçerto "The Collected

Works of Johann Christian Bach"ın 48. baskısında yoktur. Solo yaylı çalgılar ve orkestra için yazılan Bach'ın çalışmaları hakkındaki bilgileri sağlayan aynı kitabın 36. baskısının ön sözünde iki keman konçertosu ve viyolonselden başka hiçbir enstrümandan bahsedilmemiştir.

2. CARL PHILIPP STAMITZ

Eski dönemlerde Bohemya ve Mannheim sınırları içinde bulunan, bugün dağılan Yugoslavya'nın bir şehri olan Marburg'lu bir aileden gelen Carl Philipp Stamitz; besteci ve kemancı, viyola ve viola d'amore virtüözü; Mannheim orkestrası şefi ve büyük besteci Johann Stamitz'in oğludur. 18. yüzyıl ortalarındaki ikinci jenerasyon Mannheim orkestrasının lider bestecisi ve çalgıcılarındandır.

İlk müzik eğitimine erken yaşlarda babası Johann Stamitz ile başlamıştır. Babasının erken ölümünden sonra müzik çalışmalarına yine Mannheim müzisyenlerinden Christian Cannabich, Ignaz Holzbauer (1711-1783) ve Franz Xavier Richter ile devam etmiştir. 17-25 yaşları arasında Manheim Orkestrası'nda keman çalmıştır. Besteci olarak Mannheim Orkestrası'nın repertuarını genişletmekle kalmamış, orkestranın ikinci kemancısı olarak gelişimine ve ilerlemesine katkıda bulunmuştur.

Stamitz 1770 yılında Mannheim'dan ayrılmış, Paris'e gitmiştir. Bu şehirde keman sanatçısı olarak kendine büyük bir ün sağlamıştır. Fransa'daki bu yıllarda Stamitz viyola çalmaya da yönelmiş özellikle viola d'amor'a karşı büyük bir ilgi duymuştur.

Stamitz Paris'te birçok yeni besteciyle kontak kurmuş, 1772'de Versay'a geçmiş ve ilk düzenli büyük senfonisi olan *La Prome Nade Royal*'i bestelemiştir. Virtüöz olarak Viyana, Frankurt ve Ausburg'a turneler yapmıştır. Bestecilik yaşamının bu bölümünde Paris'in gerek müzik yaşamından gerekse sosyal ve kültür yaşamından etkilendiği görülmüştür. Bestecilik yönündeki gelişmeleri ve eserleri sayesinde zamanının ünlüleri arasına girmeyi başarmıştır.

1777-1780 yılları arasında Londra'da eserleri basılmış ve aynı yıllarda Johann Christian Bach ile arkadaşlık kurup konserler vermiştir. 1784 yılına kadar değişik orkestralarla en az 30 konseri viyola ile gerçekleştirmiş, virtüöz olduğunu da ispat etmiştir. 1783 yılında yine Londra'da verdiği bir konserde 12 yaşındaki genç müzisyen Ludwig von Beethoven piyanosuyla kendine göre yaşlı meslektaşına eşlik etmiştir.

1785 Nisan ayında Stamitz Hamburg'a gitmiş, iki akademide birden çalışmaya başlamıştır. Aynı yılın Ağustos ayında Lübeck'te konserler vermiş, sonbaharda Hamburg'a geri dönmüş ve iki final konseri daha vermiştir. 1786'da Leipzig ve oradan da Berlin'e gitmiş, 19 Mayıs 1786'da Handel *Messiah*'ın katedralde ki gösterisine katılmıştır.

Onun eserlerinin dinamik etkilerine, eşsesli dokusuna, kendine özgü örnek stiline, orkestrasının çalışındaki özelliğine bakıldığında Mannheim mirasını yansıttığı görülür. Dahası, lirik temalarına ve özellikle Mannheim mirasını yansıtan eserlerine bakıldığında, Carl Stamitz' in büyük bir uzman olduğu kabul edilmiştir.

Çalışmaları arasında 50'den fazla senfoni, 38 *Senfoni Konçertant* değişik enstrümanlar için 60'tan fazla konçerto ve kendisine Mannheim bestecisi ünvanını kazandıran birçok oda müziği eseri vardır.

2.1. Viyola Konçertosu No: 1 Re Majör

Christian Friderich Daniel Schubart, 1784-1785 yılları arasında yazdığı *Ideen zu einer Asthetik der Tonkunst* (Viyana 1806) adlı kitabında genç Stamitz'i Almanya'nın en ünlü viyola çalgıcısı olarak övmüş ve aynı zamanda Almanya'nın en etkileyici bestecilerinden biri olduğunu yazmıştır.

Carl Stamitz viyolanın kendine özgü yapısı ve özellikleri hakkında araştırmalar yapmış bu yüzden de viyolayı daha önce kimsenin duymadığı bir ses kalitesinde ve nezaketle çalabilmiştir.

Kesin olan şudur ki, viyola için o zamana kadar yazılmış eserlerden hiçbiri, Stamitz'in çalışmalarından daha iyi değildir. Stamitz genellikle Almanya, İtalya, Fransa ve İngiltere'de kabul görmüş, eserlerinde güzellik ve dengeli bir yapı bulunmuştur. Stamitz üçü viola d'amor konçertosu olmak üzere altı viyola konçertosu yazmıştır ve bu eserlerin tümünü kendisi icra etmek için bestelemiştir.

Bu konçertolardan en ünlüsü No:1 Re Majör Konçerto'dur. Stamitz'in yazmış olduğu ilk konçerto daha sonraları eleştirmenler tarafından Hoffmeister'in viyola konçertosuyla orkestral duyuluş bakımından eşit görülmüştür.

Stamitz'in ilk konçertosunu kesin olarak hangi tarihte bestelediği hakkında çok az şey bilinmektedir. Viyola konçertosunun Francois Joseph Heina tarafından yayınlanan ilk edisyonunun giriş sayfasında, eserin yazım tarihi 1773-1774 yılları arası olarak gösterilmiştir. Ancak bu bilginin tamamen doğru olduğu kabul edilmez. Bu tarih, Kraliyet Ruhsatı için verilen tarihtir. Bugünkü telif haklarıyla eşdeğer anlamda olan Kraliyet Ruhsatı o yıllarda aynı zamanda sansür uygulama yöntemi anlamına gelmektedir. Bu ruhsatta yazılan tarih Heina'ya 6 Şubat 1773 tarihinden itibaren altı yıl süreyle bu eseri basım hakkını vermiştir. Re Majör Konçertonun Heina basımı, 1774'de ilk olarak Breitkopf & Hartel'in kataloğunda yer almıştır. Bu ilk basım yanında iki el yazması parti vardır. Bu partiler Prag ve Munster'de bulunmaktadır.

Stamitz'in bu konçertoyu Paris'e yerleştikten sonra bestelediğini kesin olarak bilmenin bir yolu yoktur. Bu konuyla ilgili olarak öne sürülen bir kaç tez bulunmaktadır. Bunlardan biri, partitürde yazan klarnet partilerini çalacak müzisyenlerin Manheim'da bulunmadığı ve bu yüzden de eserin 1770 sonrası Paris'te bestelendiği yönünde olandır. Ancak bu tez iki yönden çürütülmüştür. Birincisi, günümüzde bilinen kayıtlarda 1759'ların başında Manheim'da kayıtlı klarnet sanatçıları bulunmasıdır. İkincisi, var olan el yazmalarında klarnet yerine obua kullanılışıdır. Bu nedenle tek kabul edilen gerçek şudur ki, bu konçerto Stamitz tarafından kendisinin seslendirmesi amacıyla, en erken 1760'lı yılların sonunda yazıldığıdır.

Viyola konçertosunun bilinen ilk seslendirilişi Stamitz tarafından 1772'de Viyana'da yapılmıştır. Eser üç bölümden oluşur. Bölümler *Allegro*, *Andante* ve *Rondo*'dur.[6]

Çağlar boyunca yaşamış birçok besteci gibi, Stamitz de bazen melodileri diğer eserlerinden "ödünç" almıştır. Eserin ana teması aynı zamanda ilk bölümün başlangıç temasını da oluşturmaktadır. Ama ilk temadan sonra gelen temalar tamamen bağımsızdır ve yorumcunun gösterişli çaldığı virtiözite özelliklerinin her biri bizi şaşırtır. Eserde sıkça sol el pizzicatolar,[7] armonikler, abartılı *decrescendo*lar[8] ve çift sesler kullanılmıştır.

İkinci bölüm *Andante*'nin teması, Stamitz'in iki keman için yazdığı sonatın üçüncü bölümündeki melodiyle aynıdır. Buradaki farklılık temanın orkestra eşlikli olmasıdır. Yavaş bölüm olmasına rağmen sol el *pizzicato*larına yer verilmiştir.

Rondo bölümünde, Stamitz keman için yazdığı *Marlborough Sonat*'ından ve ikinci bölümde de görülen, iki keman sonatının melodilerinden faydalanmıştır. Burada, Stamitz girişteki tempo değişikliği ve *subitoforte*[9] ile dinleyiciyi anında etkisi altına alır. Viyola partisindeki av kornolarının sesini taklit eden benzetmeler, orkestradaki kornolar tarafından desteklenir.

2.2. Viyola Konçertosu No: 2 Re Majör

Stamitz'in No: 2 Re Majör Viyola Konçertosu 1774 yılında yazılmıştır. İlk kez Kurt Soldan yayın şirketi tarafından No:1 konçerto ile beraber 1937'de Leipzig'de basılmıştır. Eser üç bölümden oluşur. Bölümler *Allegro*, *Andante* ve *Allegro*'dur.

İyi yapılandırılmış bir çalışma olmasına rağmen, birinci konçertodaki coşkun ruhtan yoksun olması nedeniyle, iki numaralı konçerto yavaş ve zor yürüyen bir yapıya sahiptir. Birinci bölümün sonlarına doğru bir mizah yaratma gayreti vardır.

[6]Rondo: Fransa'da 13.Yüzyıldan beri (temel form) adı altında yaşayan üç geleneksel şiir biçiminden biri.
[7]Pizzicato: Yaylı çalgılarda yay kullanmaksızın telin parmakla çekilmesiyle elde edilen ses.
[8]Decrescendo: Sesi söndürerek. Ses gürlüğünü giderek hafifletme.
[9]SubitoForte: Birdenbire güçlü, gür ses elde etmeyi belirten nüans işareti.

Konçertonun başlangıç temasını, Stamitz yine kendi melodilerinden ödünç almıştır. Buradaki melodi "Viyola ve Kontrabas için Divertimento[10] adlı eserin beşinci bölümüyle aynıdır. Oldukça kısa olan yavaş bölüm dinamiğini bölümün sonuna kadar sürdürür. Eşlik sadece yaylılar tarafından yapılır. Üçüncü bölümün dinamizmi klasik Rondo yapısını yansıtmış, nefeslilerin güçlü katılımı eserin coşkusunu arttırmıştır. İkinci ve üçüncü bölümlerin melodileri orijinaldir. Stamitz' in diğer viyola eserlerinde kullanılmamışlardır.

2.3. Viyola Konçertosu No: 3 Re Majör

Stamitz'in No: 3 Re Majör Viyola Konçertosu üç bölümden oluşur. Eserin ne zaman yazıldığı bilinmemektedir. Bölümler *Allegro*, *Andante* ve *Rondo*' dur.

Bu konçertonun orkestra partisyonunun var olmasının tek sebebi özel bir kişinin bu partilere sahip olmasıdır ve bu tek partisyon bir kopyadır. Bu el yazması kopya, Salzburg Mozarteum'da viyola ve viola d'amor profesörü olan Karl Stumnvoll'dan 1948 yılında viyola Profesörü Karl Stumphf' a geçmiştir.

İlginç bir şekilde, Alman yayıncı Paul Gaunther Konçerto No: 3'ü, 1935 yılında yayınlamış ve bu yayın açık bir şekilde Karl Stumpf'un sahip olduğu partisyonla aynı temellere dayanmıştır.

Bu partisyonda, bestecinin yazmış oldugu birinci ve ikinci konçertolardaki ana yazım kurallarına, çağın prensip ve ilkelerine ters olan detaylar vardır.

3. FRANZ ANTON HOFFMEISTER

Avusturya'lı müzik yayıncısı ve besteci Hoffmeister 12 Mayıs 1754'de Rothenburg'da doğmuş 9 Subat 1812'de Viyana'da ölmüştür. Viyana'ya hukuk eğitimi almak için gitmiş, eğitimini tamamladıktan sonra besteciliğe ve nota yayıncılığına yönelmiştir. 1783 yılında Viyana'daki müzik çalışmaları devam ederken, Lyon'da iki büyük

[10]Divertimento: Eğlendirici. Oda müziğinde bir çalgı topluluğu ya da solo çalgı için yazılan birkaç parçadan oluşmuş eser.

senfonisi ve flüt için yazdığı dörtlüleri basılmıştır. 24 Ocak 1784'te bütün müzik çalışmalarını kitapçı dükkanında kendi gözetimi altında basacağını ilan etmiş ve ilk nota kitabevini açmıştır. Haydn, Beethoven, gibi Viyanalı bestecilerin yanı sıra kendi eserlerini de bu yayınevinde basmıştır.

Çok yaratıcı bir besteci olan Hoffmeister'in, Viyana'daki çalışmalarının çoğu yabancı ülkelerde de popüler olmayı başarmıştır. 1803'de başarı kazanmış operası: *Der Konigssohn aus İthaka* (Viyana 1795), Budapeşte, Hamburg, Prag ve Varşova'da sahnelenmiş, birçok oda müziği eseri Amsterdam, Londra, Paris ve Venedik'te çalınmış ve yayınlanmıştır.

3.1. Viyola Konçertosu No: 1 Re Majör

Hoffmeister'in No:1 Re Majör Viyola Konçertosu 1780 yılında yazılmıştır. Eser üç bölümden oluşur. Bölümler *Allegro*, *Andante* ve Rondo'dur.

Hoffmeister'in No:1 Re Majör Viyola Konçertosu hiç şüphesiz bugün bile kendini geliştirmiş her viyola sanatçısının daimi repertuarında bulunmaktadır. Fantezilerle dolu olan etkileyici viyola solo, tahta üflemelilerin şaşırtıcı zengin ses renkleriyle desteklenen, renkli orkestra partisiyle zıtlık gösterir. Birinci bölüm, orkestranın girişiyle başlayan ve daha sonra üç orkestra tuttisini daha kapsayan, hızlı yapılandırılmış bir "Sonat Allegro" formundan oluşmaktadır. Orkestra partisinin yoğun olarak görüldüğü ikinci kısımdan sonra, eser müzikal olarak bir gelişim göstermez. Dramatik yapı, farklı ve yeni bir tarzda sunulmuş, çok fazla değişiklik göstermemiştir. Birinci bölüm kadans[11] ile sona erer. Besteci eksiksiz teknik parlaklığı, solo partinin tematik gelişimine doğal olarak kaynaştırmıştır.

İkinci bölüm, birinci bölümün hem müzikal anlam olarak, hem de uzunluk olarak tamamlayıcısı olacak şekilde tasarlanmıştır.

[11]Kadans: Konçerto formunda solistin ustalığını sergilemesine olanak açan ve solo olarak yorumlanan gösterişli kisa parça.

Viyolanın sahip olduğu, geniş Cantabile[12] (Şarkısal) çalışa izin veren, koyu tonlardaki ses rengine yalnızca yaylı orkestrası eşlik eder.

Üçüncü bölüm bir dans havasındadır. A kısmı solo viyola tarafından dört defa tekrar edilir, her tekrara orkestra tarafından cevap verilir. Bu ikili çalışların özel çekiciliği, majör temanın yeniden duyuluşunun etkisini ikiye katlayan, minör ekolarda gizlidir.

3.2. Viyola Konçertosu No: 2 Si Bemol Majör

Hoffmeister' in No:2 Si Bemol Majör Viyola Konçertosu 1784 yılında yazılmıştır. Eser üç bölümden oluşur. Bölümler *Allegro*, *Andante* ve *Rondo*'dur.

Si Bemol Majör Viyola Konçertosu, No:1 Re Majör Viyola Konçerto ile neredeyse aynı uzunlukta olmasına rağmen, Re Majör konçertonun "küçük kardeşi" olarak bilinir. Bununla beraber bu konçertonun viyola sanatçısından talep ettiği teknik kabiliyet hafife alınamaz. Birinci bölümün kadansına solist büyük ve hünerli bir deyişle başlamak zorundadır. Orkestra partisinin sürüklediği dinamizm solo viyola partisindeki kıvrak ve teknik pasajlarla ustaca pekiştirilmiştir.

Adagio bölümde viyola, soru cevap oyununu son derece esnek bir deyişle anlatmalıdır. Bu bölümde Mannheim Orkestrası ekolünün orkestraya getirdiği yenilik açıkça göze çarpmaktadır. Eserin orkestradan beklediği nüanslar[13] ustalık gerektirmektedir.

Son bölüm *Rondo* Final bölümüdür. Solistten, üst düzey teknik ustalık ve dinamizmin kaybedilmemesi beklenmektedir. Solo viyola partisinin, birinci keman partisiyle yarış eder gibi geçen son bölüm orkestra tuttisinin nüansı yükseltmesiyle sona erer.

[12]Cantabile: Şarkı söyler gibi belirterek.
[13]Nüans: İnce fark. Müzikal ifadeye anlam kazandırmakta kullanılan ses gürlüğü işaretleri.

4. ALESSANDRO ROLLA

İtalyan kemancı, viyolacı ve besteci Alessandro Rolla 1757'de Pavia'a da doğmuş, Milano'da eğitim görmüştür. 1782'de Parma Dükalığı'nda önce viyolacı, sonra kemancı ve orkestra şefi olarak 1802'ye kadar çalışmış; 1783 yılında Milano'daki La *Scala* Orkestrası'na başkemancı ve müzik direktörü olarak davet edilmistir. 1808'den sonra da hem keman, hem de viyola öğretmeni olarak Milano Konservatuvarı'nda görev almış, ölümünden altı yıl önce bu kurumdan ayrılmıştır. Milano'da sanatçı olarak büyük bir saygınlığı olan Rolla, orkestradaki üstün otoritesiyle zamanın eleştirmenlerinin övgüsünü kazanmış, sonu Niccolo Paganini (1782-1840)'ye kadar uzanan yüksek tekniğe sahip öğrenciler yetiştirmiştir. Oğlu Antonio Rolla'nın Parma'da Paganini'nin hocası olduğu da söylenir.

Eserlerinin ilk örnekleri Paris, Viyana ve Offenbach'ta yayımlanmış, diğerleri ise Milano'da Ricordi yayınevi tarafından basılmıştır. Bunlar arasında keman ve viyola için üç konçerto, viyola için bir konçertino, iki senfoni, serenadlar, oda müziği eserleriyle keman ve viyola için öğrenci etüdleri bulunur. Basılmamış eserleri arasında ise keman için yedi, viyola için on iki konçertosuyla, daha birçok bestesi bulunur.

4.1. Viyola Konçertosu, Mi Bemol Majör Op.3

Rolla'nın Op. 3 Mi Bemol Majör viyola konçertosu 1800 yılında yazılmıştır. Eser üç bölümden oluşur. Bölümler *Andante sostenuto- Allegro*, *Largo* ve *Rondo (Allegro)*'dur.

Op. 3 Viyola Konçertosu Rolla'nın ilk bestelerinden biri olmakla birlikte, gelişmiş stiline çok uygun biçimde parlak figürlü, duygu yoğunluklu ve akıcıdır. Ağır bölümden sonra genellikle yer verdiği ya bir Polonez[14] ya bir Rondo, onun erken romantik virtüözlüğe ilgi duyuşunu ve kendisinin de sahip olduğu, parlak tekniğini yansıtır. İlk konçertoları çağdaşı Giovanni Battista Viotti (1755-1824)'de de görülen Fransız etkisini anımsatır.

[14]Polonez: Polonya' nın en tanınmış, yaygın danslarından biri ve bu dans için yazılmış müzik.

Mi bemol Majör Viyola Konçertosu *Andante sostenuto* temposunda başlar ve asıl tema, bunu izleyen neşeli (*Allegro*) bölümde sergilenir. Ağır (*Largo*) tempodaki duygusal ikinci bölümü, hızlı (*Allegro*) *Rondo* izler ve soliste tekniğini sergileme olanağını saglar.

5. JOSEPH SCHUBERT

Bohemyalı besteci 20 Aralık 1754 de Varnsdorf'da doğmuştur. İlk müzik çalışmalarına babası ile başlamış, kendini geliştirmek için 1765'de Prag'a taşınmıştır. Keman çalışmalarına 1777 yılına kadar Prag'da devam etmiştir. 1779-1784 yılları arası Viyana Saray Orkestrası'nın başkemancılığını yapmış bir yandan da opera çalışmalarını geliştirmiştir. Çağının keman virtüözleri arasında sayılan Schubert, 1788-1824 yılları arasında Dresden Saray Orkestrası'nın ikinci kemancılığını yapmıştır. Dresden'nin sosyal ve kültür hayatından çok etkilenen Schubert, bestelerinin birçoğunu burada ortaya çıkarmıştır. 1824 yılında emekli olmuş, 28 Temmuz 1837 yılında Dresden'de ölmüştür.

Mannheim ekolunun egemen olduğu bir dönemde yaşayan Schubert, ekolün etkisinde fazlasıyla kalmış eserlerine üstün orkestra tekniğini yansıtmayı başarmıştır. Yaşamı boyunca hiçbir zaman tanınmış bir besteci olamayan J. Schubert günümüzde özellikle viyola konçertosu ile adını duyurabilmiştir. Fazlasıyla karıştırılmasına karşın Franz Schubert (1797-1828) ile bir akrabalığı yoktur.

5.1. Viyola Konçertosu Do Majör

J. Schubert viyola konçertosu 1807 yılında Dresden'de yazılmıştır. Eser üç bölümden oluşur. Bölümler: *Allegro, Adagio non troppo ve Rondo*'dur.

Bestecinin en fazla tanınan eserlerinden olan viyola konçertosunun orkestra eşliğinde, yaylı çalgılar ile birlikte iki obua ve iki korno kullanılmıştır. 18. yüzyılda yazılmış olmasına rağmen bu çalışma, dramatik hareketlerde çağdaşı eserlerden daha zengindir. Başlangıç teması Mannheim ekolü özellikleri gösterir, piyano bir başlangıçtan sonra

kuvvetli bir *cresendo* ile eser hareketli bir hal alır. Bu başlangıç Johann Stamitz ve onun takipçisi olan bestecilerin senfonilerine benzetilmiştir. Solo viyola partisindeki yoğun pasajlara yaylı çalgıların yumuşak eşliğiyle ilk bölüm sona erer.

İkinci bölümdeki eşlik çok yoğun değildir. Bestecinin bu bölümde işlediği içsel aryayı son bölümde hareketli bir Rondo takip eder. Kornoların hareketlendirdiği bölüm, orkestranın tamamının katılmasıyla seviyesini yükseltir ve coşkusunu kaybetmeden sona erer.

6. CARL FRIEDRICH ZELTER

11 Aralık 1758'de Berlin'de doğmuş, 15 Mayıs 1832'de Berlin'de ölmüştür. Alman besteci, kemancı, öğretmen ve orkestra şefidir. Yaklaşık olarak 1750'de Berlin'e yerleşen, inşaat ustası olarak çalışan Saksonya asıllı ve mason olan George Zelter'in oğludur. Zelter'e ilk müzik dersleri evde verilmiş, babasının isteğiyle masonluk eğitimi almıştır.

Zelter çocukluğundan beri müziğe yatkın olmuş, kendi kendine keman ve piyano çalmaya başlamış, daha sonra sürekli keman dersleri almıştır. 1779'da tiyatro orkestralarında piyano çalmış, birkaç yıl sonra ilk kez kemanı ile kiliselerde gerçekleşen konserlere katılmaya başlamıştır. Enstrüman eşliği olmadan arya söylemek zamanın stilidir. Ancak Zelter tarafından oluşturulan bir topluluk enstrüman eşliğinde koro çalışmalarına başlamıştır. Repertuarı 16. ve 17. yüzyılın çağdaş çalışmalarından oluşmuştur. Zelter, Mozart'ın *Requiem*'ini, Handel'in oratoryosunu ve Bach'ın Motet'lerini [15] icra ederek eserlerin seviyelerini yüksek standartlara yükseltmiştir. Zelter ayrıca vatanseverlik duygularının hakim olduğu erkek kilise korosu oluşturmuş, aynı yıl Berlin Müzik Akademisi'nin profesörlüğüne atanmıştır. Onun girişimleriyle Kaliningrad'ta (1814), Wroclaw'da (1817) ve Berlin'de (1822) enstitüler kurulmuştur. Öğrencileri arasında, Giacomo Meyerbeer (1791-1864), Otto Nicolai (1810-1849), Felix Mendelssohn (1809-1847) gibi zamanın üst düzey isimleri vardır.

[15]Motet: Avrupa müziğinde 13. Yüzyılın başlarından 18.Yüzyılın ortalarına kadar varlığını sürdüren dinsel bir müzik çeşidi.

Zelter 1829'da Berlin Üniversitesi'nden doktora ünvanı almış, yakın arkadaşı Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832)'den sadece birkaç hafta sonra Berlin'de ölmüştür.

19. yüzyılda Alman müziği için hatır sayılır katkılar yapmış ve şu andaki devlet destekli müzik eğitiminin sürdürülmesi gerekliliğinin fark edilmesini sağlamıştır. Bu gibi kurumlarda faal olan Zelter, onların oluşturulmasında ve geliştirilmesinde kendisini baş görevli olarak görmüş, kendisini buna yorulmaksızın ve tutkulu bir şekilde adamıştır. Bu karakteri Goethe'le yollarının kesişmesine yol açmış, sonraki eleştirmenlere göre ise Goethe aradığı müzik danışmanını bulmuştur. Yazışmaları 1799'dan 1832'ye kadar sürmüş toplam 900 mektuptan oluşur. Goethe ve Zelter müzikle alakalı temel sorunlar üzerinde durmuşlar özellikle Alman halk şarkılarını ve onun sanat içindeki yerini tartışmışlardır. 1819 yılında tanıştığı Beethoven'a karşı kararsız bir tavır takınmış, *Egmont Uvertür*'üne hayran olmasına rağmen, Beethoven'ın yenilik ve radikalizminden kaçınmıştır. Müzikteki çağdaş bazı eğilimlere karşı olmuş, oluşan yeni çalışmaları da umursamamıştır.

6.1. Viyola Konçertosu Mi Bemol Majör

Zelter'in No:1 Mi Bemol Majör viyola konçertosu 1779 yılında yazılmıştır. Eser üç bölümden oluşur. Bölümler *Allegro, Adagio non troppo ve Rondo*'dur.

Bestecinin ilk yapıtlarında olan viyola konçertosu Zelter'in yegane konçertosu olmasıyla da ön plana çıkmıştır. Bestecinin keman ve piyanodan sonra viyola çalmaya da ilgi duymasıyla eseri kendisi için yazdığı bilinmektedir.

Uzun bir orkestra tuttisinden sonra başlayan solo viyola partisi kadansa kadar enerjisini kaybetmez. Nefesli çalgıların esere getirdiği hareket viyolanın aynı motifi başka tonlardan çalmasıyla armonik olarak pekiştirilmiş eserin ilk ve en uzun kadansı ile bölüm sona ermiştir.

İkinci bölümde solo viyola partisi, bestecinin ileride en büyük eserlerini vereceği "lied" (şarkı) formunu solistten istemiş, viyolanın koyu tonu korno sololarla ustalıkla birleştirilmiş, ayine benzeyen ikinci bölüm kadansı ile bölüm sona ermiştir.

Son bölüm hareketli ve neşeli bir Rondo'dur. Yaylı çalgıların tuttisinden sonra başlayan solo viyola partisi solistten üst seviyede teknik istemektedir. Oldukça yoğun olan orkestrasyon zaman zaman viyola partisinin önüne geçmiş, bazı yayınlarda eşlik partileri azaltılmış olarak basılmıştır.

Bestecinin ilk eserlerinden olan bu konçerto herşeye rağmen günümüzde klasik viyola repertuarının en üst sıralarında sayılmış, birçok viyola yarışmasında çalınması gereken konçerto olmuştur.

7. JOHANN NEPOMUK HUMMEL

14 Kasım 1778'de Pressburg'da doğmuş (Bratislava); 17 Ekim 1837'de Weimar'da ölmüştür.

Avusturya'lı piyanist, besteci, öğretmen ve orkestra şefidir. Zamanının en büyük bestecisi ve piyanistlerinden biri olarak kabul edilmiştir.

Hummel bir dahidir. Dört yaşında nota okumuş, beş yaşında keman ve altı yaşında piyano çalmaya başlamıştır. Sekiz yaşındayken gerekli deneyimi edinmek için kemancı ve orkestra şefi olan babasının yanına Viyana'ya taşınmıştır. Hummel Viyana'da Mozart'ın öğrencisi olmuş ve hızlı bir ilerleme göstermiştir. Mozart Hummel'den çok etkilenmiş ve derslerden para istememiştir. Hummel'in ilk konseri 1787'de Mozart'ın yönetimi altında gerçekleşmiştir. Ancak 1788'de Mozart dersleri devam ettirememiş, müzik dünyasında kendi kendisini tanıtmasını tavsiye etmiştir. Böylece baba ve oğul dört yıl sürecek bir tura çıkmışlardır. 10 Mart 1789'da Dresden'de bir piyano resitali vermiş, büyük beğeni toplamıştır. Seyirciler arasında Mozart'ında olduğu iddia edilmiştir. Bu başlangıç onu ve babasını yüreklendirmiş, Berlin, Magdeburg, Götingen, Brunswick, Hamburg, Weissenstein, (Hummel'in çiçek hastalığına yakalandığı yer),

Hannover, Rensburg, Flensburg, Lübeck, Schleswig, Kopenhang ve Odense'de bir dizi konser vermiştir. Johann Hummel, hatıralarında bazı konserlerin kötü geçtiğini yazsa da genel olarak kariyerine başarılı bir başlangıç yapmıştır.

Hummel'in doğrulanabilir ilk konseri 5 Mayıs 1792'de *Hannover Square Rooms*'ta gerçekleşmiş, konserde Mozart'ın bir konçertosunu ve kendisine ait yeni piyano sonatını çalmıştır.

Hummel sonraki iki yılını Londra'da, Fransa'da ya da İspanya'da geçirmeye niyetlenmiş, ama devrim kargaşası onu bundan alıkoymuştur. 1793'ün başlarına kadar ailesi ile beraber Viyana'da kalmıştır.

Hummel sonraki on yılında nadir olarak halk konserleri yapmış, çoğunlukla kompozisyon çalışmalarına yönelmiş ve öğrenimiyle ilgilenmiştir. 1795'de Londra'da Haydn'la tanışmış, org dersleri almaya başlamış ne var ki çok org çalmak onun piyano çalan ellerini kötü yönde etkilemiştir.

1 Nisan 1804'de Eisenstadt'ta Prens Nikolas Esterhazy sarayı için orkestra şefi olarak kontrat imzalamıştır. Daha önce bu alanda deneyimini olmamasına ve hemen hemen hiç orkestra için yazılmış bestesi bulunmamasına rağmen, Prens'in kutsal müziğe ilgisi yüzünden işe alınmıştır. Hummel'in, herkes tarafından çok sevilen Haydn'ın kaçınılmaz varisi olarak gösterilmesi bazılarını rahatsız etmiş, 1808 Noel'inde işinden ayrılmak zorunda kalmış, büyük olasılıkla Haydn'ın aracı olmasından sonra tekrar geri alınmış, ancak Mayıs 1811'de sonunda işinden tekrar çıkartılmıştır. Bu yıllar ona orkestra ve opera evi yöneticiliğine, dramatik ve kutsal müzikteki çalışmalarına değerli deneyimler kazandırmıştır. Viyana'ya yakınlığı, ona bu müzikal merkezde sonsuz bir yeri güvence altına alma fırsatı da vermiştir.

Hummel 1820'li yıllar da turneleriyle meşgul olmuştur. Rusya'nın ücra köşelerine kadar yolculuklar yapmış, 1824'de Polonya' da Frederic Chopin (1810-1849) ile tanışmış, 1827'de Beethoven'ın ölümüyle yolunu Viyana'ya çevirmiştir. Beethoven ile olan

gelgitli dostluğu son kez barışmayla bitmiş, Hummel cenaze töreninde Beethoven'ın tabutunu taşıyanlar arasında yer almıştır.

Besteci olarak Hummel iki çağın sınırındadır. Ünü 19. yüzyılın tipik piyano müziğinde uzmanlaşanlardan biri olarak anılmıştır. Ne var ki onun hakkındaki bu kabaca görüş doğru değildir. Onun az bilinen çalışmalarının yanına iyi bilinen çalışmaları konulduğunda, yüzyılın sonunda, bütün tarzları genel olarak kucakladığı görülür. Operalar, senfonik çalışmalar, dini parçalar, oda müziği eserleri, şarkılar, konçertolar ve solo piyano müziği için birçok bestesi vardır. Tek göze çarpan eksiklik senfonisinin olmamasıdır.

Hummel'in sanatçılığı onu Avrupalı bestecilerin en önemlilerinden biri yapmıştır. Hummel'in ve Mozart'ın çalışmaları stil ve form açısından döneminin en iyileri arasına girmiş, Hummel hayattayken bile klasik olarak adlandırılmıştır. Ne var ki Klasikçilik eski moda olarak sayıldığında, halkın gözünden çabuk düşmüş, ancak kendine has virtüözitesi besteciye yeni sınıf dinleyici oluşturmasında yardım etmiş, bu da eğitilmiş amatörlerden çok daha uzak bir yerde görülmesine neden olmuştur.

7.1. Viyola ve Orkestra için Potpuri Sol Minör Op. 94 "Fantasia"

Klasik ve romantik dönemlerin dönüm noktasında bulunan ve bunu eserlerinde de hissettiren Hummel, viyola için bir sonat (Op.5 No:3), viyolayı içeren dörtlü ve yedili oda müziği çalışmalarının yanında 1820 sonbaharında viyola çalan yakın arkadaşına ithafen viyola ve orkestra için bir potpuri bestelemiştir. Eşliğinde yaylı çalgılar orkestrası ve iki klarnet olan eser form olarak dönem stiline ayak uyduramamış, zaman zaman birbiriyle karışan, popüler olmuş şarkıların ve aryaların melodilerinden oluşmuştur. Esere Hummel, örnek aldığı ve hayranı olduğu Mozart ve Gioachino Rossini (1792-1868)'nin operalarından bölümler ilave etmiştir. Viyolonsel ve genişletilmiş orkestra için de düzenlenen eser günümüze kadar sıkça çalınmış ve değerini kaybetmemiştir.

SONUÇ

18. yüzyıl ortalarında Mannheim Orkestrası'ndan önce Almanya ve Avusturya'ya daha sonra bütün Avrupa'ya yayılan orkestrasyon tekniğindeki gelişmeler, Viyana Klasikleri'nin sonat formundaki yenilikleri, senfoni formunun ortaya çıkması, yaylı çalgılar için yazılan eserlerin çoğalması Klasik Dönem'in getirdiği en büyük yeniliklerdir.

Senfoni formunun ortaya çıkması, ilk kez Mannheim Orkestrası'nın nefesli enstrümanları orkestraya sokması solo enstrümanlar için yazılan konçerto sayısını arttırmış dönemde viyola için de konçertolar yazılmıştır. Solist kemancıların aynı zamanda viyolada çaldığı dönemde teknik bir takım sorunlar ortaya çıkmış, dönemin başlarında viyolanın boyutları ve tonu solistik enstrüman için yeterli görülmemiştir. Mannheim Orkestrası ikinci kuşak bestecisi ve aynı zamanda viyola virtüözü olan Carl Stamitz tüm Avrupa'da viyola ile yaklaşık 40 solo ve orkestra eşlikli konser vermiş, enstrümanın tanınmasında önemli rol oynamıştır. Oda müziği eselerinde viyolanın yeri önem kazanmış, bütün Klasik Dönem bestecileri bu formda yazdığı eserlerde viyolaya yer vermiştir.

Nota yayıncıları solist enstrüman olarak gördükleri keman, viyolonsel ve Klasik Dönem'de ortaya çıkan piyano eserleri için yayınlarına öncelik vermiş, ancak nota yayıncısı aynı zamanda kemancı ve viyolacı olan Anton Hoffmeister dönemin en çok viyola eseri basan ismi olmuştur. Bu konudaki en önemli gelişme 19. yüzyılda gerçekleşmiş, viyola solistik enstrüman olarak yerini sağlamlaştırmış, yeni basılan eserlerle birlikte Klasik Dönem'e ait birçok eser ortaya çıkartılmıştır.

EKLER

Ek. 1 Tezde Yer Alan Konçerto Kayıtlarının Tablo Halinde Listesi.

Besteci	Eser	Orkestra	Şef	Solist	Şirket	Kayıt Tarihi
Johann Christian Bach	Viyola Konçertosu Do Minör	Cologne Chamber Orchestra	Helmut Müller	Wolfram Christ	Koch Schwann	5-7-1994
Johann Christian Bach	Viyola Konçertosu Do Minör	Lithunian Chamber Orchestra	Georg Mais	Harmut Rohde	Arte Nova	9-12-1996
Franz Anton Hoffmeister	Viyola Konçertosu No: 1 Re Majör	Solistes de Moscou-Montpellier Chamber Orchestra	Gerard Causse	Gerard Causse	Emi	7-12-1993
Franz Anton Hoffmeister	Viyola Konçertosu No: 1 Re Majör	Gulbenkian Orchestra	Christopher Hogwood	Ahsan Pillai	Oehms	27-7-2004
Franz Anton Hoffmeister	Viyola Konçertosu No: 2 Si Bemol Majör	Gulbenkian Orchestra	Christopher Hogwood	Ahsan Pillai	Oehms	27-7-2004
Franz Anton Hoffmeister	Viyola Konçertosu No: 1 Re Majör	Münih Oda Orkestrası	Daniel Giglberger	Hariolf Schlichtig	Tudor / Coda Distribution Ltd	9-20-2005
Franz Anton Hoffmeister	Viyola Konçertosu No: 1 Re Majör	Münih Oda Orkestrası	Donatas Katkus	Michel Michalakakos	Europe Art / Discovery Records Ltd	20-7-2004
Johann Nepomuk Hummel	Viyola ve Orkestra için Potpuri Sol Minör	Solistes de Moscou-Montpellier Chamber Orchestra	Gerard Causse	Gerard Causse	Emi	7-12-1993
Johann Nepomuk Hummel	Viyola ve Orkestra için Potpuri Sol Minör	Hamburg Orchestra	Emil Klein	Rainer Moog	Arte Nova	1-1-1998

Alessandro Rolla	Viyola Konçertosu Mi Bemol Majör	Wurttemberg Chamber Orchestra	Jorg Faerber	Vidor Nagy	Bayer Records	29-8-2000
Alessandro Rolla	Viyola Konçertosu Mi Bemol Majör	Orchestra del Conservatorio di La Spezia	Giuseppe Bruno	Fabrizio Merlini	Tactus	7-10-2006
Joseph Schubert	Viyola Konçertosu Do Majör	Solistes de Moscou-Montpellier Chamber Orchestra	Gerard Causse	Gerard Causse	Emi	12-7-1993
Joseph Schubert	Viyola Konçertosu Do Majör	Wurttemberg Chamber Orchestra	Jorg Faerber	Vidor Nagy	Bayer Records	29-08-2000
Carl Stamitz	Viyola Konçertosu No:1 Re Majör	Cologne Chamber Orchestra	Helmut Müller	Wolfram Christ	Koch Schwann	5-7-1994
Carl Stamitz	Viyola Konçertosu No:1 Re Majör	Sofya Senfoni Orkestrası	Vassil Kazandjiev	Dimitar Penkov	Gega (Import)	24-12-2002
Carl Stamitz	Viyola Konçertosu No:1 Re Majör	Münih Oda Orkestrası	Donatas Katkus	Michel Michalakakos	Europe Art / Discovery Records Ltd	20-07-2004
Carl Stamitz	Viyola Konçertosu No: 1 Re Majör	Münih Oda Orkestrası	Daniel Giglberger	Hariolf Schlichtig	Tudor / Coda Distribution Ltd	09-20-2005
Carl Stamitz	Viyola Konçertosu No: 1 Re Majör	Czech Philharmonic Collegium	Ondrej Vrabec	Gabriela Demeterova	Supraphon	26-7-2005
Friedrich Zelter	Viyola Konçertosu Mi Bemol Majör	Münih Oda Orkestrası	Daniel Giglberger	Hariolf Schlichtig	Tudor / Coda Distribution Ltd	09-20-2005

KAYNAKÇA

Aktüze İrkin, **Müziği Okumak,** Cilt–2–4–5, 1. Baskı, İstanbul: Pan Yayıncılık, Eylül 2003.

Crabtree D. Phillip and Foster H. Donald, **Sourcebook For Research In Music**, Bloomington: Indiana University Press, 2005.

Fenmen Mithat, **Müzikçinin El Kitabı,** Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları, 1991.

Fubini Enrico, **Music And Culture in Eighteenth-Century Europe**, Chicago: Chicago University Press, 1994.

İlyasoğlu Evin**, Zaman İçinde Müzik**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1994.

Kutluk Fırat, **Müziğin Tarihsel Evrimi**, 1. Baskı, İstanbul: Çiviyazıları, 1997.

Nery Rui Vieira, **History Of Music,** Lisboan: Imprensa Nacional-Casa da Moeda, 1991.

Pamir Leyla, **Müzikte Geniş Soluklar,** İstanbul: Ada Yayınları, 1989.

Reinhard G. Pauly, **Music in the Classic Period**, New Jersey: Prentice Hall Press, 2000.

Sadie Stanley, **The New Grove Dictionary of Music and Musicians,** Second Edition, New York: Macmillian Publishers Limited, 2001, 2002.

Say Ahmet, **Müzik Ansiklopedisi**, 2. Cilt Ankara: Başkent Yayınevi, 1992.

Say Ahmet, **Müzik Tarihi,** Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları, 1994.

Say Ahmet, **Müzik Sözlüğü,** Müzik Ansiklopedisi Yayınları, 2002**.**

Selanik Cavidan, **Müzik Sanatının Tarihsel Serüveni**, 1. Baskı, Ankara: Doruk Yayıncılık, Ekim 1996.

Sözer Vural, **Müzik ve Müzisyenler Ansiklopedisi,** İstanbul: Remzi Kitabevi, 1986.

Uluç Özden Murat, **Müzik Sözlüğü,** 2. basım, Yurtrenkleri Yayınevi, Eylül 2002.

Wade Matthews& Thompson Wendy, **The Encyclopedia Of Music**, New York: Barnes&Noble, 2006.

Yener Faruk, **Müzik Kılavuzu,** Genişletilmiş 5. baskı, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1991.

http://w3.rz-berlin.mpg.de/cmp/haydnj.html

http://www.carolinaclassical.com/cpebach/index.html

http://www.komponisten.at/komponisten/209.html

http://www.karadar.com/worterbuch/cannabich.html

http://www.mozartproject.org/biography/index.html

http://www.musicologie.org/Biographies/c/couperin_francois_2.html

http://www.naxos.com/composer/bachjc.htm

http://www.nndb.com/people/286/000094004/

http://es.wikipedia.org/wiki/Jean_Phillippe_Rameau

http://fr.wikipedia.org/wiki/Fran%C3%A7ois-Xavier_Richter

http://de.wikipedia.org/wiki/Johann_Gottlieb_Graun

http://tr.wikipedia.org/wiki/Georg_Friedrich_Handel

http://en.wikipedia.org/wiki/Ludwig_van_Beethoven

http://en.wikipedia.org/wiki/Alessandro_Stradella

http://en.wikipedia.org/wiki/Corelli

http://en.wikipedia.org/wiki/Vivaldi

http://en.wikipedia.org/wiki/Giuseppe_Torelli

http://fr.wikipedia.org/wiki/Giovanni_Battista_Martini

http://en.wikipedia.org/wiki/Charlotte_of_Mecklenburg-Strelitz

http://en.wikipedia.org/wiki/Camille_Saint-Sa%C3%ABns

http://en.wikipedia.org/wiki/Muzio_Clementi

http://en.wikipedia.org/wiki/Fr%C3%A9d%C3%A9ric_Chopin

http://tr.wikipedia.org/wiki/Gioacchino_Rossini

http://en.wikipedia.org/wiki/Niccol%C3%B2_Paganini

http://de.wikipedia.org/wiki/Giovanni_Battista_Viotti

http://de.wikipedia.org/wiki/Ignaz_Holzbauer

http://de.wikipedia.org/wiki/Giacomo_Meyerbeer

http://de.wikipedia.org/wiki/Otto_Nicolai

http://tr.wikipedia.org/wiki/Felix_Mendelssohn_Bartholdy

http://en.wikipedia.org/wiki/Johann_Wolfgang_von_Goethe

http://en.wikipedia.org/wiki/ Christoph_Willibald_Gluck